

Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ*

του Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὁ χρόνος καὶ ἡ σχετικότητα του

Συνήθως, τέλος τοῦ παλαιοῦ ἀρχῆς τοῦ καινούριου χρόνου, κάνουμε σκέψεις γιὰ τὸ χρόνο. Γι' αὐτὸ πού ἐκπροσωπεῖ γιὰ ἐμᾶς ὡς μονάδα μετρήσεως, ὡς ἀξία, ὡς περίοδος πού μποροῦμε νὰ τὴν ἀξιοποιήσουμε γιὰ τὴ ζωὴ μας καὶ τοὺς ἄλλους. Κάθε στιγμή, ὅμως, σὲ ὁποιοδήποτε ἡμερολογιακὸ καθορισμὸ της, μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ γιὰ σκέψεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Ἡ διάρκεια ἄλλωστε τοῦ χρόνου εἶναι σχετική. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ χίλια δύο πράγματα. Καὶ ἡ ἀποτίμηση τοῦ ἐπίσης. Λέγεται ὅτι ὁ χρόνος εἶναι χρῆμα. Τί χρῆμα; Πῶς ὑπολογίζεται ὁ χρόνος ἑνὸς ἐργάτη, ἑνὸς ἐπιστήμονα, μιᾶς οἰκιακῆς βοηθοῦ, ἑνὸς λαθρομετανάστη, ἑνὸς πρωθυπουργοῦ, ἑνὸς γιατροῦ, ἑνὸς πιλότου, ἑνὸς διευθυντοῦ τραπέζης; Αὐτὸς ὁ χρόνος βλέπουμε ὅτι ἐκτιμᾶται μὲ διαφορετικὲς ἀμοιβές. Κι εἶναι φορὲς πού οἱ κλιμακώσεις δὲν ἀνταποκρίνονται πάντοτε στὸ μέγεθος τῆς προσφορᾶς. Μπορεῖ νὰ πληρώνεται κάποιος γιὰ τὸ χρόνο τῆς «ἀγγαρείας» του, ποσοτικά, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τὴν ποιότητα πού καταβάλλει. Καὶ πράγματι, πῶς νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ διάθεση, τὸ κέφι, τὸ φιλότιμο;

1

Στὴ σχετικότητα τοῦ χρόνου θὰ πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη πού ἔχεις ὅταν ἐργάζεσαι μὲ ρυθμὸ πολὺ ἔντονο καὶ ἄλλη ὅταν βαριέσαι γι' αὐτὸ πού κάνεις. Εἴτε ὅταν εἶσαι ἄρρωστος, φυλακισμένος, ὅταν πηγαίνεις γιὰ τὴ δουλειά σου ἢ ὅταν ἐπιστρέφεις ἀπὸ αὐτήν, ὅταν ταξιδεύεις, ὅταν βρίσκεσαι σὲ διακοπές.

Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση πολλοὶ ὀνομάζουν αὐτὸ τὸ χρόνο «ἐλεύθερο χρόνο». Τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι ἐνῶ στὸν ἄλλο χρόνο δεσμεύεσαι ἀπὸ τὶς συνθήκες νὰ κάνεις αὐτό, καὶ ἐκεῖνο καὶ τὸ ἄλλο, στὸν ἐλεύθερο χρόνο σου ἔχεις τὴ δυνατότητα νὰ τὸν διαθέσεις ὅπως ἐσὺ θέλεις. Ἡ ἀληθινὴ αὐτοδιάθεση ὑποστηρίζουν μερικοὶ, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ χρόνο. Εἶσαι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴ στιγμή πού μπορεῖς ἐσὺ νὰ χειρίζεσαι καὶ νὰ

* *Προσλαλιά* στὴν κοπὴ τῆς Βασιλόπιπτας τοῦ Συλλόγου «Ἰλισσός», τὴν 27^η Ἰανουαρίου 2018 στὸ «Καποδιστριακὸ» (Κτήριο Κωστής Παλαμᾶς) τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

χρησιμοποιεῖς ὅπως ἐσὺ θέλεις τὸ χρόνο σου. Γι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖται πολύτιμο ἀγαθὸ πὺ τὸ ὑπερασπιζόμεστε μὲ κάθε θυσία.

Ἐνοχλούμεθα ὅταν μας ἀναζητοῦν γιὰ ὑπηρεσιακὰ θέματα ἐκτὸς ὑπηρεσίας. Ὅταν δὲν διεκπεραιώνουν μία ὑπόθεσή μας στὸ χρόνο πὺ προβλέπεται ἢ μας ἔχουν ὑποσχεθεῖ. Εἶναι, βέβαια, ἀλήθεια ὅταν τὸ λιγότερο σήμερα σεβόμενο ἀγαθὸ εἶναι ὁ χρόνος τοῦ ἄλλου. Ἐὰν ἡ ἐποχὴ μας μεταξὺ ἄλλων μπορεῖ νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς ἀσεβῆς τοῦτο ὀφείλεται καὶ στὴν ἀσεβεία πὺ ἐπιδεικνύουμε στὸν χρόνο τοῦ ἄλλου. Γινόμαστε μάλιστα ἀπαιτητικοὶ ἀπ' αὐτὸν ἐνῶ γιὰ τὸν δικὸ μας ἀμυνόμεστε μέχρι ἐσχάτων, ἄσχετο ἂν δὲν σεβόμεστε οὔτε καὶ τὸν δικὸ μας σπαταλώντας τὸν ἀσύδοτα γιὰτί θεωροῦμε ὅτι τὸν κατέχουμε ὡς ἀγαθὸν ἐν ἐπαρκείᾳ.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ δικὸς μας δὲν εἶναι ἀπεριόριστος ὀφείλουμε νὰ τὸν ἐξαγοράζουμε, νὰ ἐπωφελούμεθα δηλαδὴ ἀπὸ αὐτόν, νὰ τὸν χρησιμοποιοῦμε σωστὰ (πρβλ. Ἐφεσίους 5, 16).

Ἐδῶ, μποροῦμε, παραλλάσσοντας τὸ γνωστὸ λόγιο τοῦ Κυρίου μας γιὰ τὴν ἀγάπη, νὰ προτείνουμε ὡς κριτήριον σεβασμοῦ γιὰ τὸ χρόνο τὸ δικὸ μας καὶ τῶν ἄλλων τὸ «σεβάσου τὸν χρόνο τῶν ἄλλων ὅπως σέβουσαι καὶ τὸν δικὸ σου χρόνο». Αὐτὸ θὰ ἄλλαζε κυριολεκτικὰ τὴν ἀντιμετώπιση πὺ ἔχουμε γιὰ πολλὰ πράγματα.

2

Ὁ χρόνος καὶ ἡ διάθεσή του

Κάτι ἄλλο πὺ προσφέρεται σ' αὐτοὺς τοὺς στοχασμοὺς μας γιὰ τὸ χρόνο καὶ πὺ τώρα στὴν ἀρχὴ τοῦ καινούριου χρόνου μᾶς δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ τὸ σκεφθοῦμε πιὸ ἤρεμα καὶ πιὸ ἄνετα εἶναι ὅτι ὁ χρόνος πὺ διαθέτουμε μᾶς διατίθεται. Καὶ μάλιστα μὲ ὑψηλὸ τίμημα «ἐνοικίου», ὅπως σημειώνει, ὁ Κώστας Ε. Τσιρόπουλος, στὸν τελευταῖο Γ' τόμο τῶν *Τελικῶν Κειμένων* τοῦ πὺ ἔχει ὡς τίτλο: *Τὸ ἐνοίκιο τοῦ χρόνου*.

Βέβαια ὁ ἄνθρωπος ἀρέσκειται στὴν ἰδέα νὰ πιστεύει ὅτι ὅ,τι κατέχει τὸ κατέχει δικαιωματικά, καὶ γι' αὐτὸ στὸ θέμα τοῦ χρόνου ὡς λυδία λίθος κρίνεται ἡ αὐτονομία του. Ὁ χρόνος μας ὅμως εἶναι κάτι δεδομένο, μᾶς ἔχει δοθεῖ. Θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ ὅτι γιὰ τὸ χρόνο δίνουμε λόγο σὲ κάποιον τελικά, καὶ πρέπει νὰ μὴ βρεθοῦμε ἀναπολόγητοι.

Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Μέγας Χρονομέτρης, ὄχι μὲ τὴν ἔννοια ἐνὸς ἀδυσώπητου κριτῆ, ἀλλὰ μὲ τὴν φροντίδα πὺ ἔχει ἔτσι ὥστε στὸν χρόνο πὺ μας διαθέτει νὰ κάνουμε τὸ καλύτερο, κι ἐμεῖς αὐτὸ τὸ ξεχνᾶμε συχνά. Ζοῦμε τὸ χρόνο μόνοι μας. Δὲν συν-χρονίζόμεστε μὲ τὸ χρόνο τοῦ Θεοῦ. Ἄσχετο ἂν Αὐτὸς εἶναι Ἄχρονος, ἐμεῖς ἔχουμε τὴ

δυνατότητα πού μας τήν παραχωρεῖ ὁ ἴδιος νά ζοῦμε τὸ χρόνο μας μαζί του, νά δουλεύουμε στοὺς ἀγρούς του. Κι αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο κέρδος. Ἐμεῖς πολλές φορές εἴμαστε κολλημένοι στὴν ἀμοιβή. Γιὰ τὸ πόσο χρόνο θὰ τοῦ διαθέσουμε καὶ τί θὰ πάρουμε στὸ τέλος. Ἡ παραβολὴ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος (Ματθαίου 20, 1-16) πού προσέλαβε ὁ οἰκοδεσπότης γιὰ διαφορετικὸ χρόνο ἐργασίας ἀλλὰ μὲ τὴν ἴδια ἀμοιβὴ στὸ τέλος εἶναι χαρακτηριστικὴ.

Ἡ διαμαρτυρία τῶν τῆς πρώτης ὥρας φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως διακαιολογημένη. Ἐμεῖς κοπιάσαμε πολὺ περισσότερο καὶ παίρνουμε τὰ ἴδια λεφτὰ μὲ τοὺς ἐργάτες τῆς ἑνδεκάτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάντηση τοῦ ἐργοδότη εἶναι ἐπίσης ἀποστομωτικὴ. Αὐτὴ ἦταν ἡ συμφωνία μας. Ὅλοι, ὅμως, ἐμεῖς πού ἐπιμένουμε στὸ νομικόν τοῦ πράγματος ἀπὸ τὴ μία μεριά καὶ στὴ μεγαλοθυμία τοῦ ἐργοδότη νά παράσχει ἰσότητα εὐκαιριῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη, ξεχνᾶμε τὸ μεγάλο εὐεργέτημα τῶν τῆς πρώτης ὥρας. Δὲν εἶναι οἱ χαμένοι τῆς ἱστορίας καὶ οἱ ἀδικημένοι. Οἱ τῆς ἑνδεκάτης ἀπολαμβάνουν τὴν ἴση εὐκαιρία νά πάρουν ἀμοιβὴ τῶν πρώτων. Ἄσχετο τί συμφώνησαν οἱ πρώτοι γιὰ τὸ τέλος, ἀμείφθηκαν μὲ τὴν μεγάλη εὐκαιρία πού τοὺς δόθηκε νά δουλέψουν γιὰ τὸν Κύριο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς βάρδιας καὶ νά ἐργασθοῦν γι' αὐτὸν πολὺ περισσότερο χρόνο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Αὐτὸ δίνει τὴν ὑπερ-αξία στὸ χρόνο τους, τὸ περισσότερο, πού μὲ τὰ στενὰ ὅρια καὶ τοὺς ὅρους τοῦ δοῦναι καὶ λαβεῖν χάνεται σ' ἓνα παράπονο συνδικαλιστικοῦ τύπου.

Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νά ποῦμε γιὰ τὸ παράπονο τοῦ μεγάλου ἀδελφοῦ στὴν παραβολὴ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ (Λουκᾶ 15, 11-32). Καὶ ἐκεῖ ἔχουμε διαμαρτυρία τοῦ μεγάλου, τοῦ τῆς πρώτης ὥρας γιὰ ὅλα ἐκεῖνα πού ἐπιδαψίλευσε ὁ φιλόθεος πατέρας στὸν γιό πού ἐπέστρεψε. «Τόσα χρόνια σοῦ δουλεύω καὶ δὲν μοῦ ἔδωσες οὔτε ἓνα κατσίκι γιὰ νά εὐφρανθῶ μὲ τοὺς φίλους μου». Εἶχε ξεχάσει ὅμως αὐτὸ πού τοῦ ἀπάντησε ὁ πατέρας. Δὲν τοῦ εἶπε τόσα χρόνια μοῦ δούλεψες ἀλλὰ «παιδί μου, ἐσὺ εἶσαι πάντοτε μαζί μου». Αὐτὸ τὸ «σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ» εἶχε ξεχάσει. Τὸν ἐνδιέφερε κυρίως ἡ δουλειὰ μὲ τίς ἀπολαυτὲς καὶ ὄχι γιὰ τὸ γιὰ ποιὸν ἐργαζόταν. Ὁ χρόνος πῆρε μετρητὴ μορφή καὶ ἔγινε πληθυντικὸς χρόνος, χρόνια. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσι τῶν ἐργατῶν τῆς πρώτης ὥρας ἐκεῖνο πού μετροῦσε ἦταν οἱ ὥρες, οἱ ἐργατοῦρες καὶ ὄχι ὁ ἐργοδότης. Αὐτὸ ὅταν μας διαφεύγει χάνουμε τὸν συν-χρονισμό μας καὶ ὁ χρόνος μας γίνεται μοναχικὸς καὶ φθάνουμε «νά δουλεύουμε γιὰ μᾶς»!

Πλὴν, ὅμως, αὐτὴ ἡ προοπτικὴ θὰ μᾶς βοηθήσει νά συνειδητοποιή-σουμε ὅτι παρ' ὅλο ὅτι ὁ χρόνος μᾶς διατίθεται, ἐμεῖς κατὰ κάποιον τρόπο εἴμαστε οἱ «ἔχοντες καὶ κατέχοντες» τὴ στιγμὴ μας, τίς στιγμές μας. Μὴν τὴν ἀφήνουμε, λοιπόν, νά πάει

χαμένη, ἄς τὴ ζήσουμε, ἄς τὴν ἐκμεταλλευτοῦμε, ἄς τὴν ἀπολαύσουμε. Δὲν γνωρίζουμε τί μπορεῖ νὰ συμβεῖ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή· ὅσα φέρνει ἢ μέρα δὲν τὰ φέρνει ὁ χρόνος· συνεπῶς ἄς ζήσουμε τὴ στιγμή, «ἄς ταξιδέψουμε στὴ στιγμή». Ἀκόμα καὶ τὶς δύσκολες στιγμὲς ἄς προσπαθήσουμε νὰ τὶς ζήσουμε μὲ δημιουργικὸ τρόπο.

Ἐπάρχει ἀσφαλῶς ὁ κίνδυνος ἑνὸς ἀπομονωτισμοῦ... Νὰ ἀπομονώσουμε τὶς στιγμὲς σὰ νὰ ἦταν τελεῖες στιγμὲς· σὰ νὰ εἶχαν ἐν ἑαυταῖς τὸ τέλος, ἀπαλείφοντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μία τελεολογικὴ προσέγγιση, λησμονώντας ὅτι κάπου, πρὸς κάπου τέλος πάντων αὐτὲς οἱ στιγμὲς ἀποβλέπουν. Καλὴ ἢ στιγμιαία αἰωνιότητα, νὰ ζοῦμε τὸ πᾶν στὸ στιγμιαῖο ἀλλὰ εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι ὑπάρχει μία ἀναφορὰ πού μᾶς ἐπαναφέρει στὴν τάξη τοῦ κόσμου, στὴ διαχρονικότητα τῆς «στιγμιαιότητας». Γιατί βρισκόμαστε «ἐκεῖ ὅπου τὸ χθὲς συναντᾷ τὸ αὔριο σήμερα». Κι ἂν θελήσουμε νὰ χρησιμοποιήσουμε γλῶσσα ποιητικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ λησμονοῦμε ὅτι «καὶ τὸ σήμερα εἶναι ἐκεῖνο τὸ αὔριο τοῦ χτές...» (Antonio Machado).

Μὲ ὅλα αὐτὰ πού προηγήθηκαν δὲν ἀναιρῶ τὴ σπουδαιότητα τῆς μιᾶς στιγμῆς. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἀλληλουχίες, ἢ μία στιγμή μπορεῖ νὰ βιωθεῖ σὲ τόσο βάθος σὰ νὰ ἦταν ἢ μόνη τῆς ζωῆς μας στιγμή. Αὐτὸ εἶναι μεγάλο κέρδος γιατί μποροῦμε πράγματι νὰ τὸ ἐκμεταλλευτοῦμε. «Στὴν οὐσία», ὅπως καὶ στὴ φωτογραφία, «κλέβουμε στιγμὲς, γιὰ νὰ ἀπεικονίσουμε τὴν αἰωνιότητα» (Λὲ Κερῆκ).

Ἡ συγκεκριμένη στιγμή εἶναι τὸ κρυφὸ τάλαντον πού μᾶς ἔχουν ἐμπιστευθεῖ. Μποροῦμε νὰ τὸ κρύψουμε στὴ γῆ, νὰ χάσουμε τὸν καιρὸ μας, νὰ σκοτώσουμε τὴν ὥρα μας. Νὰ μὴν κάνουμε σήμερα αὐτὸ πού δὲν κάναμε χθὲς, σὰν ἀντίκρουση στὸ πρόσταγμα «μὴν ἀναβάλλεις γιὰ αὔριο αὐτὸ πού μπορεῖς νὰ κάνεις σήμερα». Μποροῦμε, ὅμως, νὰ διπλασιάσουμε ἢ καὶ νὰ πενταπλασιάσουμε τὴ στιγμή μας, βιώνοντας ποιοτικὰ τὸ χρόνο μας ὡς καιρὸ εὐπρόσδεκτο, καιρὸ εὐνοίας σὲ ἡμέρα σωτηρίας (Β' Κορινθίους 6,2).

Ἡ χρονο-χρέωση τότε γίνεται χρονο-πίστωση. Μπορεῖ μάλιστα νὰ μᾶς βοηθήσει «νὰ ζήσουμε» στὴ ζωὴ μας «τὸ σήμερα τοῦ Θεοῦ», καὶ νὰ συν-χρονηστοῦμε μὲ Αὐτόν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γίνεται ευκολώτερος κί' ὁ κάθε ἀπο-λογισμὸς πού ἐπιχειροῦμε. Τὰ ἐρωτήματα πού θέτουμε εἶναι πολλὰ καὶ προσπαθοῦμε σὲ μία ἀντι-στάθμιση νὰ ἰσορροπήσουμε αὐτὰ πού κάναμε στὸ βίον μας καὶ αὐτὰ πού ἀπομένουν νὰ γίνουν. Θὰ κατέληγα, στὸ τέλος αὐτῆς τῆς προσλαλιᾶς, μὲ μία ποιητικὴ ἀποστροφή πού δείχνει τὴν προβληματικὴ ἀλλὰ καὶ τὸν προβληματισμὸ ὄλων ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο διαχειρίζονται τὸ χρόνο τους.

*Πῶς νὰ ξεχάσεις;**

Πῶς νὰ ξεχάσεις αὐτὰ ποὺ ἔχεις κάνει
καὶ νὰ μὴν ἐπανέρχεται;
Νὰ ἐπιστρέφεις σ' αὐτὰ γιὰ νὰ στηρίζεις
τὸ εἶναι σου μὲ τὰ πεπραγμένα,
τώρα ποὺ ἡ πράξη, οἱ πράξεις
ὑπολείπονται στὴ ζωὴ σου.
Οἱ σκέψεις πολλές: τὶ ἔκανα
τὶ δὲν ἔκανα, τὶ θὰ μπορούσα
νὰ εἶχα κάνει;
Λιγοστὰ τὸ τί καὶ ποιὰ θὰ κάνω.
Εἶμαι, ὅμως, βέβαιος, Κύριε, ὅτι
«ὅσο χρόνο χρειαστῶ ἀκόμη θὰ μοῦ τὸν δώσεις.
Κι ὅ,τι δὲν καταφέρω
σίγουρα θὰ τὸ ἔχεις παραχωρήσει σὲ ἄλλους».

* Τὸ ποίημα Πῶς νὰ ξεχάσεις; προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκτὸς ἐμπορίου ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Α.Μ. Σταυροπούλου, *Σταθμοὶ ἀναψυχῆς*, Ἀθήνα 2014, σ. 24. Τὸ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ἀπόσπασμα προσευχῆς εἶναι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰ. Σολζενίτσιν, πού βρίσκεται στὸ βιβλίο τοῦ π. Τύχωνα Σεβκούνωφ, *σχεδὸν ἄγιοι*, Ἐκδόσεις Ἐν πλῶ, 2012, σ. 180.